

**Impact
Factor
3.025**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-IV

ISSUE-III

MAR.

2017

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

संयुक्त राष्ट्रसंघ व मानवाधिकार संवर्धन

डॉ. विठ्ठल पंडीतराव सांडूर

लोकप्रशासन विभाग प्रमुख
महाराष्ट्र कला वरीष्ठ महाविद्यालय, निलंगा
ता. निलंगा जि. लातूर

प्रस्तावना (Introduction)

मानवी हक्काचा इतिहास तसा प्राचीन कालखंडापासून अस्तित्वात आहे. मानवी हक्क हे मनुष्याला नैसर्गिक जनमतःच मिळालेले हक्क आहेत. परंतु जगातील सर्वच समुदायाला मानवी हक्काचा उपभोग घेता आला नाही. बहुतांश दुर्बल, वंचित घटक या मानवी हक्कापासून वंचित आहे. २० व्या शतकापासून मानवाधिकाराचा मोठ्या प्रमाणात पुरस्कार करण्यात येऊ लागला. वर्तमान मानवी हक्कासंबंधीत आंतरराष्ट्रीय पातळीवर गांभीर्याने विचारमंथन सुरू आहे. आज या विषयाला महत्त्व प्राप्त झाले आहे.

मानवी हक्काच्या संवर्धनासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाद्वारे भरपूर प्रयत्न सुरू आहेत. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सनदेतच मानवी हक्काचे संरक्षणाची तरतूद करण्यात आली आहे. संयुक्त राष्ट्रसंघाचे हे एक महत्वाचे उद्दिष्ट आहे आणि संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या वतीने विविध संस्था, ठराव, कायदे निर्माण करण्यात आले. त्यामुळे मानवाधिकाराच्या संरक्षणात संयुक्त राष्ट्रसंघाचे योगदान बहुमोल आहे. या अनुषंगाने या शोधनिबंधात मानवी हक्काच्या संवर्धनात संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या योगदानाचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

उद्दिष्ट्ये (Objectives)

१. मानवाधिकार संकल्पनेचे महत्त्व अभ्यासणे.
२. मानवाधिकाराच्या संवर्धनात संयुक्त राष्ट्रसंघाची भूमिका आकलन करणे.
३. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या मानवाधिकारा संबंधीच्या विविध घटकांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.
४. मानवाधिकाराच्या समस्यांचा आढावा घेणे.

गृहितके (Hypothesis)

१. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या योगदानामुळे मानवाधिकाराचा प्रचार जागतिक पातळीवर झाला.
२. संयुक्त राष्ट्रसंघाने मानवाधिकाराचे संरक्षण होत आहे.
३. मानवाधिकार जाहीरनाम्याचा प्रभाव जगातील सर्व राष्ट्रांच्या राज्यघटनेवर झाला.
४. मानवाधिकाराचे उल्लंघन आजही मोठ्या प्रमाणात होत आहे.

संशोधन पद्धती (Research Methodology)

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी दुय्यम साधनांचा वापर करण्यात आला आहे. या साधनांतर्गत संदर्भग्रंथ, इतर यासंबंधीत पुस्तके, राष्ट्रीय चर्चासत्रातील शोधनिबंध, मासिके, साप्ताहिके व इंटरनेट इत्यादी साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

जगामध्ये द्वितीय महायुद्ध सुरू असताना प्रचंड प्रमाणात निरपराध माणसे मारली जात होती. यामुळे जगात अशांततेचे वातावरण निर्माण झाले होते. मानवी हक्काचे मोठ्या प्रमाणात उल्लंघन झाले. हे थांबविण्यासाठी व तिसऱ्या महायुद्धाचा धोका टाळण्यासाठी एक सक्षम स्वरूपाची आंतरराष्ट्रीय संघटना निर्माण होण्याची प्रक्रिया १९४२ पासून सुरू झाली.

मानवाधिकाराच्या आंतरराष्ट्रीयकरणाची प्रक्रिया ही संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थापनेबरोबर सुरू झाली. संयुक्त राष्ट्रसंघाची स्थापना आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षितता निर्माण करण्यासाठी झाली. त्याच बरोबर व्यक्ति जीवनाच्या अस्तित्वासाठी आवश्यक असणाऱ्या मानवाधिकाराचे संरक्षण करणे हा सुद्धा संयुक्त राष्ट्रांच्या निर्मितीचा मागचा प्रमुख उद्देश होता. यासाठी

संयुक्त राष्ट्रसंघटनेतील सनदेमध्ये कलम १ (३) नुसार असे स्पष्ट करण्यात आले आहे की, संयुक्त राष्ट्रसंघ मुलभूत मानवअधिकारांच्या प्रचारासाठी, संरक्षणासाठी तसेच या अधिकारांविषयी लोकांमध्ये जाणीव, आदर निर्माण करण्याचा प्रयत्न करेल. त्याचबरोबर धर्म, वंश, लिंग आणि भाषा इत्यादी भेदभावाशिवाय मानवअधिकार प्रत्येक व्यक्तिला मिळेल यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघटना सातत्याने प्रयत्न करेल. यावरून हे स्पष्ट होते मानवअधिकाराच्या उल्लंघनाविषयी संयुक्त राष्ट्रसंघटना किती गांभिर्याने पहाते हे स्पष्ट होते.

संयुक्त राष्ट्रांच्या घटनेतील कलम ५५ व ५६ मध्ये मानवअधिकारांशी संबंधित तीन प्रमुख उद्दिष्टांचे उल्लेख करण्यात आला आहे.

१) आर्थिक, सामाजिक व आरोग्यविषयक प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न करेल.

२) सदस्य राष्ट्रामधील सर्व नागरिकांना भेदभावाशिवाय मानवअधिकार उपभोगता येईल.

३) आर्थिक व सामाजिक विकासासाठी सदस्य राष्ट्रामधील नागरिकांना रोजगाराचा हक्क मिळावा म्हणून उच्च जीवनस्तर प्राप्त व्हावा म्हणून प्रयत्नशील असेल.

संयुक्त राष्ट्रसंघटनेद्वारे मानवाधिकाराच्या सर्वधर्मासाठी व प्रचारासाठी विविध संस्था ठराव, घोषणा कायदे निर्माण केले आहेत. त्यांचा आढावा थोडक्यात खालील प्रमाणे घेण्यात आला आहे.

१) संयुक्त राष्ट्र मानवाधिकार आयोग (U. N. Commission Human Rights)

मानवाधिकार आयोगाची स्थापना करण्यापाठीमागाचा उद्देश म्हणजे- १) मानवाधिकाराचा अर्थ स्पष्ट करून मानवाधिकारामध्ये कोणत्या अधिकाराचा समावेश होतो म्हणजेच मानवाधिकाराची समावेशक यादी बनविणे. २) मानवाधिकाराचे संरक्षण करणे व ते संपूर्ण राष्ट्रांवर बंधनकारक करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय करार घडवून आणले. यासाठी मानवाधिकार आयोगाची स्थापना सन १९४६ साली करण्यात आली. १९४६ पासून मानवाधिकाराच्या संवर्धनासाठी जगातील महत्त्वाचे व्यासपीठ म्हणजे मानवाधिकार आयोग आहे. मानवाधिकार प्रस्थापित करण्याचे अधिकार या आयोगाकडे दिले आहेत. म्हणूनच या आयोगाला मानवाधिकाराच्या संवर्धनाच्या दृष्टिने महत्त्वाची यंत्रणा मानली जाते.

२) मानवाधिकाराचा वैश्विक जाहीरनामा (१० डिसेंबर १९४८)

दुसऱ्या महायुद्धामुळे झालेला प्रचंड जीवित वित्तहानी, नाझी जर्मनीतील मानवसंहार या संघटनेमुळे जगातील राष्ट्रांनी धडा घेतला आणि यातूनच पुन्हा एकदा आंतरराष्ट्रीय संघटनेची स्थापना करून शांतता, सुरक्षितता व यातूनच मानवाधिकाराचे प्रतिपादन केले. अनेक मुद्यांवर आमसभेच्या, लार्ड कमिटी ऑन सोशल, ह्यूमॅनेटारियन अँड कल्चरल अफेयर्स समितीने १०० पेक्षा अधिक बैठका घेऊन विचार करण्यात आला. अनेक बैठकीतील विचारांती संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने मानवाधिकाराचा वैश्विक जाहीरनामा एकूण तीस अधिकाराचा समावेश करण्यात आला आहे. जसे जीवन जगण्याचा हक्क, समतेचा हक्क, घटनात्मक उपाययोजनाचा अधिकार, वैक्तिक अधिकार, बेकायदेशिर अटकेपासून मुक्त, संपत्तीचा अधिकार, संघटन स्थापन करण्याचा अधिकार, सन्मानपूर्वक जीवन जगण्याचा अधिकार अशा स्वरूपाच्या अधिकाराचा समावेश करण्यात आला.

मानवाधिकाराच्या वैश्विक जाहीरनाम्यातील कलमांचा समावेश जगातील बहुतांश राष्ट्रांनी केला आहे. भारताच्या संविधानात सर्वात जास्त कलमांचा समावेश मुलभूत अधिकार व मार्गदर्शक तत्त्व यात करण्यात आला आहे. अमेरिका, रशिया, कॅनडा, ब्रिटन, फ्रान्स, स्वित्झरलँड, ऑस्ट्रेलिया, स्वीडन, नॉर्वे, दक्षिण अफ्रिका, जपान या राष्ट्रांच्या संविधानात या तत्त्वाचा समावेश करण्यात आला आहे. या जाहीरनामाचा प्रभाव आंतरराष्ट्रीय पातळीवर पडला आहे.

३) नागरी व राजकीय अधिकारासंबंधी करारनामा

नागरी आणि राजकीय हक्कांच्या संवर्धनासाठी संयुक्त राष्ट्रांच्या वतीने सन १९६६ हा करार करण्यात आला. या कराराने नागरी आणि राजकीय हक्कांच्या मानवाधिकाराच्या कायद्याच्या विकासात मौलाची भर पडली याचा परिणाम असा झाला की, जगातील इतर राष्ट्रांनी मानवाधिकारास संरक्षणासंबंधी कायदे केले.

४) मानवाधिकार समिती (१९७६)

मानवाधिकार समिती हे एक मुख्य करार मंडल आहे या समितीद्वारे करारनाम्यातील नागरी व राजकीय तरतुदीची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

५) वांशिक भेदभाव निर्मूलन समिती (१९६६)

सर्वप्रकारचे वांशिक भेदभाव निर्मूलन करण्यासाठी या समितीची स्थापना करण्यात आली. या समितीच्या स्थापनेमुळे वांशिक भेदभाव कमी करण्यास मदत झाली.

६) मानवाधिकार उच्चायुक्त

या पदाची निर्मिती १९९३ मध्ये करण्यात आली. मानवाधिकाराचे होत असलेले उल्लंघन यासंबंधी चौकशी करुन व तसेच संबंधित देशाकडून माहिती मागवून घेण्यासाठी या पदाची निर्मिती करण्यात आली.

अशा संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या विविध संस्थांच्या माध्यमातून मानवाधिकाराच्या संरक्षण संबंधी भरीव स्वरुपाचे कार्य १९४५ पासून ते आजपर्यंत करत आहे. तरीपण आजही मानवाधिकाराच्या उल्लंघनाची समस्या थांबली नाही. आजही प्रंचड प्रमाणात मानवीहक्काचे प्रंचड प्रमाणात उल्लंघन होत आहे. मानवाधिकारांच्या मार्गातील समस्या खूप मोठ्या प्रमाणात आहेत. आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकार कायद्याची अंमलबजावणी प्रभावीपणे होत नाही. संबंधीत राष्ट्रात सहमतीचा अभाव समन्वयाचा अभाव, सक्तीचा अभाव, दंडात्मक काराचार्इच्या तरतुदीचा अभाव विकसित राष्ट्रांचे हितसंबंध, जागतिक दहशतवाद, इत्यादी अडथळ्यामुळे मानवाधिकाराचे पूर्णतः संवर्धन होत नाही, हे सत्य नाकारता येत नाही.

निष्कर्ष :

वरील विश्लेषणाच्या व गृहिताच्या आधारे संशोधकांनी निष्कर्ष काढले आहेत. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या या भरीव योगदानामुळे आज मानवाधिकारासंबंधीच्या जाणीवा जागृत झाल्या आहेत. तसेच संयुक्त राष्ट्रसंघटनेमुळे मानवाधिकार या संकल्पनेला आंतरराष्ट्रीय दर्जा प्राप्त झाला आहे हे नाकारता येणार नाही. तसेच मानवी हक्काच्या जाहीरनाम्यामुळे व्यापक प्रमाणात मानवाधिकाराचे महत्व वाढले.

संदर्भग्रंथ सूची

- १) Rahul Rai - Human Rights, २०००
- २) डॉ. बी.एस. वाघमारे - मानव संसाधन विकास आणि मानवाधिकार
- ३) डॉ.शैलेंद्र देवळाणकर - संयुक्त राष्ट्रे
- ४) डॉ.ज.रा.शिंदे - समकालीन आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील प्रमुख समस्या, २०००
- ५) डॉ.बी.एल.फाडिया - ओतरराष्ट्रीय राजनिती एवं प्रमुख मुद्दे २०१२
- ६) डॉ.आर.सी.अग्रवाल - आंतरराष्ट्रीय राजनिती

